

oblikovanju duhovnih vježbi imala su svakako tri pisana izvora: **Život Kristov** (*Vita Jesu Christi*) Ludolfa Saksonskog, *Zlatna legenda (Flos Sanctorum)* Jacoponea de Voraginea i *Nasljeduj Krista* Tome Kempenca. U daljnjem dijelu autor opisuje koji sve oblici duhovnih vježbi mogu biti i jesu u upotrebi, te zašto je 1960–tih i 1970–tih Družba Isusova počela mijenjati tradiciju propovijedanih duhovnih vježbi i uvela ponovno u upotrebu osobno vođenje duhovnih vježbi. Autor zaključuje povijesni presjek s misli kako je Družba Isusova sve do današnjih dana ostala u tradiciji davanja duhovnih vježbi.

U drugom dijelu knjige autor se bavi ignacijevskom kontemplacijom i meditacijom te ignacijevskim osvrtom s naglaskom na milost i suhoću za vrijeme obavljanja ignacijevskih duhovnih vježbi, a završni dio knjige objašnjava kako bi trebalo obavljati ignacijanski ispit savjesti (egzamen). Prvi dio započinje objašnjenjem kontemplacije kao pojma, navodeći primjere iz osobnog vođenja vježbenika za vrijeme duhovnih vježbi tvrdeći da je kontemplacija umijeće koje se uči neprestanom praksom. Objasnjava razliku između kontemplacije i meditacije, navodeći da je kontemplacija tradicionalni oblik molitve bez diskurzivne forme, a meditacija se odnosi na diskurzivnu formu, koristi pojmove za objašnjenja materije duhovnih vježbi. Dalje se objašnjava kako se u kontemplaciji ili meditaciji može pojaviti suhoća ili milost tijekom razmišljanja o pojedinoj stvari, stoga je vrlo bitno da vježbenika (egzercitanta) vodi iskusan voditelj i pomogne mu u osvajanju osnova ignacijanske duhovnosti kako bi bio sposoban donijeti odluku. Stoga je vrlo važno da vježbenik redovito obavlja ignacijevski osvrt gdje se ispituje je li vježbenik uspio primiti milost utjehe na koju je molio ili nije jer

ne može krenuti dalje i napredovati u duhovnim vježbama.

Navedena knjiga predstavlja doprinos boljem tumačenju i produbljivanju znanja o ignacijanskoj duhovnosti ne samo u Crkvi i Družbi Isusovoj, nego i u svijetu. Autor Ramon Bautista pokušao je u svojevrsnom intervjuu (razgovoru) uvesti osnovne pojmove ignacijanske duhovnosti koristeći jednostavan rječnik. Knjiga *Put u pustinji* omogućuje i potiče daljnja istraživanja o duhovnim vježbama, molitvi i razlučivanju duhova na Ignacijev način.

Ivan Božić

Ivica Žižić, *Slava križa: Simboli i slike vjere u ranokršćanskoj kulturi*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2017, 196 str.

Ivica Žižić svećenik je Splitsko–matarske nadbiskupije. Teologiju je studirao u Splitu i Rimu gdje je i doktorirao 2005. na Papinskom sveučilištu Sv. Anselmo. Doktorat iz kulturne antropologije stekao je na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 2014. godine. Predaje na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Splitu i na Papinskom liturgijskom institutu u Rimu.

Monografija *Slava križa* podijeljena je u 13 cijelina te bogato ilustrirana slikovnim priložima. U uvodnom poglavlju *Starokršćanski simbolizam i umjetnost* autor pojašnjava temeljne pojmove te kako sam navodi: „U središtu razmatranja ove studije teološka je analiza kršćanskih simbola i najranijih likovnih djela u njihovom kulturnom kontekstu.“ Prvi korak u analizi ranokršćanske umjetničke ostavštine — arhitektura, skulptura i likovna umjetnost — tumačenje je teološko–liturgijskih osnova pri kojem se daje povijesni, socijalni i kulturni kontekst nastajanja umjetničkih djela. Cilj ove studije, kako sam autor navo-

di, „nije sud o likovnoj kvaliteti djela, već upoznavanje teoloških i duhovnih obrazaca djela, kao i pokušaj iščitavanja iskustva vjere koje se kroz njih očituje“. Odnos umjetnosti i kršćanstva bio je uzajaman, umjetnost je dala kršćanstvu povijesno–kulturni izričaj, a kršćanstvo je obogatilo umjetnost novim, duhovnim i simboličkim oblicima.

Drugo poglavlje *Ranokršćanski svijet simbola i slika* uvodi nas u svijet umjetničkih izričaja kršćana prvih stoljeća koji se formirao i razvijao u tom razdoblju. Sam razvoj nije bio jednostavan. Rimsko društvo nametalo je svoje kulturne obrasce, koji su dominirajućim mnogoboštvom bili u suprotnosti s vjerom kršćana. Izražavanju kroz umjetnost protivili su se i neki kršćani — anikonistička struja — težeći izostanku likova u liturgijskom prostoru. Ipak kršćani nisu odustali od slikanja vjere, u simbolima je prisutno ono što su vjerovali.

Treće poglavlje *Kristolški prikazi* analizira najranije kršćanske prikaze Krista, koji su i temelj za druge varijacije u vezi s likovima svetaca, kreposti, sakramentalnih čina i dr. Središnje mjesto zauzima lik Dobrog Pastira koji se i detaljnije analizira. Donesen je i kratki opis poznatog salonitanskog sarkofaga s prikazom Dobroga Pastira.

Od slike do geste: likovi molitelja i sakramenata četvrto je poglavlje u kojem se pobliže analizira odnos prikazanog i ponašanja — geste. Likovi molitelja i prikaza sakramenata ponajviše su vezane za pogrebnu umjetnost u katakombama. To naravno ne iscrpljuje samo značenje i simboliku, koje su puno šire te zadobivaju različita značenja ovisno u kojem su kontekstu ostvarena. Prikazi u katakombama su naravno imale puno širi spektar prikaza o kojima se više govori u petom poglavlju *Katakombe: slike i simboli pashalne vjere*. Same katakombe bile su mjesto ukopa i pogrebnog bogoslužja te molitve. Ukrašavanje simbo-

lima i slikama imalo je šire značenje od puke dekoracije. „Biblijske i liturgijske slike u katakombama poticale su vizualnu egzegezu, tumačenje temeljnih istina i iskustava vjere.“ Autor donosi niz prizora spasenja i vazmene vjere (Danijel i drugovi u peći, Suzana, Jona, Mojsije i čudo izvora, Lazarovo uskrišenje).

U šestom poglavlju *Starokršćanska arhitektura: od oratorija do bazilike* autor donosi razvojni put starokršćanske arhitekture od kućne crkve do preuzimanja, prilagodavanja i daljnjeg razvoja bazilika kao dominantnog oblika crkvi. Analizirana je kućna crkva iz Dura Europosa koja je najstariji sačuvani primjer liturgijskog prostora smještenog u privatnoj kući. Potom slijedi prikaz unutrašnjosti bazilike i rasporeda liturgijskog namještaja. Izvana su bazilike bile jednostavnog izgleda, a unutrašnjost je bila bogato urešena. U sedmom poglavlju *Sveti okruzi, svete slike* autor obrađuje mozaike i freske i njihovu ulogu u obredima. Ističe da bazilike nisu bile kultno mjesto koje bi bilo zabranjeno poput unutrašnjosti grčkih i rimskih hramova, nego je „mjesto kretanja, gledanja i slušanja, udioništva u pashalnom otajstvu“. Stoga je sama zajednica ta koja daje prostoru formu i identitet svetog prostora.

U osmom poglavlju *Križ: od znamenata do svjedočanstva* autor se posvetio simbolu križa, kojemu je „ranokršćanska umjetnost dala posebno mjesto“. Križ je također bio liturgijska gesta. „U situaciji progonstva i mučeništva, kršćanske su zajednice prepoznavale u znaku križa biljeg spašenih i otkupljenih.“ Autor je manje poglavlje posvetio i prikazima križeva u Saloni. U devetom poglavlju *Ikonografija mučenika* autor se posvetio temi odražavanja progonstva i mučeništva, koji su obilježili prva stoljeća kršćanstva, na umjetnost i liturgiju. Vrlo rano se javljaju i prikazi Blažene Djevice Marije. Deseto poglavlje *Simbolizam*

biljaka i životinja posvećeno je, kako i sam naslov kaže, prikazima biljaka i životinja. „Simboličko–alegorijski motivi biljaka i životinja u ranokršćanskoj umjetnosti imaju svoju literarnu osnovu u biblijskim slikama i pripovijestima, a svoje kulturno podrijetlo u mitološkim tradicijama, poganskoj umjetnosti i religijskoj simbolici antičkoga svijeta.“

Jedanaesto poglavlje *Proslavljeni Krist* autorovo je izlaganje o središnjoj temi umjetnosti prvih kršćana. Ne može se sa sigurnošću utvrditi trenutak prelaska sa simboličkog prikazivanja Krista na njegovo likovno i figurativno prikazivanje. Postojao je određeni zazir od ideje prikazivanja Boga pod utjecajem starozavjetne tradicije i straha od idolopoklonstva. Ipak „teološkim sazrijevanjem predaje vjere“ i „nadilaženjem anikonizma“ prelazi se sa simboličnog prikazivanja Kristova lika na realistički prikaz (Krist bez narativnog konteksta, sa svitkom u ruci — predaja zakona, Posljednja večera). Napuštanjem simboličkih aluzija i prelaženjem na realistične i narativne prikaze slikarstvo se na Zapadu počinje odvajati od liturgijske umjetnosti i teologije Istoka. U dvanestom poglavlju *Kršćanska umjetnost pred izazovima ikonoklazma* autor donosi pregled ikonoklastičke borbe, njezinih začetaka i teoloških razloga, protivnika te pobjede pravovjerna. Poglavlje završava kratka studija o razlikama kršćanske umjetnosti Istoka i Zapada. Posljednje poglavlje *Kršćansko poimanje ljepote*, koje je ujedno i zaključak, propituje odnos ljepote s vjerom, istinom i osjetima. Na koncu autor završava podpoglavljem o svetoj ljepoti, koja „ne dolazi iz čovjekova djela, nego iz djela Božjega“.

Monografija *Slava križa* vrijedna je teološka studija o umjetnosti prvih kršćana koja doprinosi boljemu razumijevanju odnosa vjere i umjetničkog izričaja u počecima kršćanstva.

Zvonimir Marinović

Ljudevit Anton Maračić, *Dr. Celestin Tomić 1917.–2006*. Zagreb: Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2017, 296 str.

Knjigu *Dr. Celestin Tomić* autora Ljudevita Antona Maračića, izdali su u listopadu 2017. Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Kršćanska sadašnjost povodom stogodišnjice rođenja Celestina Tomića. To je treća knjiga u nizu biblioteke Profesori Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Celestin Tomić bio je franjevac konventualac i bibličar, pisac i suradnik u mnogim listovima i časopisima. Dugi niz godina predavao je biblijske predmete, najprije na Visokoj teološkoj školi u Splitu, a potom na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, Filozofsko–teološkom institutu Družbe Isusove u Zagrebu i raznim redovničkim katehetskim institutima.

U prvom dijelu knjige autor opisuje djetinjstvo i školovanje o. Celestina Tomića, rođenog 6. listopada 1917. u Visu na istoimenom otoku kao petnaesto i najmlade dijete oca Dinka i majke Mandine (rod. Zaninović). Na krštenju je dobio ime Dinko Bruno. O. Celestin školovao se najprije na Visu, a potom u Ptuju kao svećenički kandidat tadašnje Jugoslavenske provincije sv. Jeronima franjevaca konventualaca. Godine 1934. ulazi u novicijat u Zagrebu, a 1937. upisuje Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu. U studenom 1941. zbog ratnih neprilika prelazi na Papinski teološki fakultet sv. Bonaventure u Rimu, gdje postiže prvo licencijat iz teologije, a potom doktorat. Za svećenika je zaređen u Rimu 19. prosinca 1942. godine. Licencijat na Papinskom biblijskom institutu (Biblicum) postigao je 1946., a 1947. na istom institutu odobren je kao *candidatus ad laurem*. Pažnje su vrijedni ovdje iznese-